

SOCIALISTISK STANDPUNKT

Socialistisk baggrund nr. 5

MARXISME OG KVINDENS FRIGØRELSE

Pris: 20 kr.

MARXIST **DK**

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	2
Hvordan opstod kvindeundertrykkelsen?	3
Klasseløse samfund 60 61 51 05	3
Nedstamning gennem kvinden	3
Stammefamilien - matriarkatet	4
Kvindeløsheds verdenshistoriske nederlag – klassesamfundets opståen	4
Den patriarkalske familie – mandens herredømme	4
Indianerkvinder med magt	5
Kvinderne behøvede ikke at adlyde deres mænd	6
Nægtede privat ejendom	6
Marxisme og kvindens frigørelse	7
Den "tredje verden"	7
Kvinder og arbejdsløshed	9
Overarbejde og familien	9
"Vagt nummer 2"	10
Kvinder og fagforeninger	10
Marxisme eller feminisme?	11
Truslen mod kulturen	13
Kvinder i kamp	14
Familien og kommunismen	15

FORORD

Denne pjeces handler om marxisters syn på kvindespørgsmålet. Et spørgsmål, som aldrig må forbigås af marxister. Kampen for kvindens frigørelse er uadskillelig fra kampen for hele arbejderklassens frigørelse i kampen for socialisme. Kvinder udgør halvdelen af jordens befolkning, arbejderklassens frigørelse vil aldrig lykkes uden kvindernes aktive deltagelse, og kvinder kan aldrig frigøres, før hele arbejderklassen er frigjort.

Pjecen starter med en gennemgang af, hvordan kvindeundertrykkelsen er opstået (s. 3). Det har været svært at finde nyere undersøgelser, der beskæftiger sig med emnet ud fra en marxistisk vinkel. Derfor bygger artiklen mere eller mindre på ældre skrifter af Engels. Det kan betyde, at der siden er kommet nyere opdagelser, og at der højst sandsynligt vil komme det i fremtiden.

Det betyder dog ikke, at grundidéerne i artiklen er forkerte – beskrivelsen af, hvordan kvindeundertrykkelse er opstået som en del af klassesamfundet, holder helt stik. Som et nyere eksempel på antropologisk forskning og kvinders forhold før klassesamfundets opståen følger derefter en artikel om kvinders situation i nordamerikanske indianerstammer (s. 6).

Den sidste artikel (s. 7) beskæftiger sig generelt med kvinders forhold i nutiden og marxisters holdning til disse spørgsmål. Artiklen beskriver generelle forhold, med mange eksempler fra USA og England. Det kan derfor forekomme, at nogle af de generelle tendenser, der beskrives, ikke passer fuldstændig på danske forhold. Beskrivelserne skal altså ses som en generel

Hvordan opstod

Marxister forklarer historien og tingenes tilstand i dag, herunder også kvindeundertrykkelse, ud fra teorien om historisk materialisme. Historisk materialisme betyder grundlæggende, at man må se på den materielle basis, såsom produktionsforhold, hvis man vil forstå familien, stillingen mellem kønnene, idéer o.l.. For at forstå kvindekvinnens position i det nuværende kapitalistiske samfund, og for at komme med en vej til kvindekvinnens frigørelse, er det nødvendigt at se på, hvordan undertrykkelsen af kvinder er opstået. Mens nogle feminister fra middelklassen ser kvindeundertrykkelse som et nedarvet biologisk træk ved manden, forklarer marxister undertrykkelsen ved at se på samfundsforholdene. Udviklingen af kvindeundertrykkelse er en del af udviklingen af klassesamfundet. Kvindens stilling i samfundet er tæt forbundet med familiefORMEN, som derfor også vil blive beskrevet i dette dokument.

Undertrykkelsen af kvinder har ikke altid eksisteret. Det er historisk set et relativt nyt fænomen. Kvindeundertrykkelsen opstod med delingen af samfundet i klasser og fremkomsten af klassesamfundet for ca. 6000 år siden. Tidligere – i den periode, der kaldes "primitiv kommunisme", og som dækker det meste af menneskenes historie – eksisterede der hverken klasser, privat ejendom eller familier, som vi kender dem i dag. Ej heller dominerede mænd kvinder eller andre mænd. Da et menneske ikke kunne producere noget overskud, kun nok til at overleve, blev alle nødt til at deltage i produktionen af mad. På den måde var der ingen materiel basis for at nogle kunne undlade at arbejde, og dermed heller ikke for undertrykkelse. Undertrykkelsen opstod først med udviklingen af slaveimperierne som Mesopotamien, Egypten, Grækenland og Rom.

Klasseløse samfund

Ifølge antropologen Morgan, som Engels baserede meget af sin bog "Familiens, privatejendommens og statens oprindelse" på, var der før klassesamfundet to faser i det menneskelige samfund – hvilket omfatter ca. 99% af den menneskelige udvikling. "Den vilde tilstand", baseret på samler/jæger-økonomi, hvilket svarer til den ældre stenalder, og "barbari", baseret på landbrug og dyreopdræt - den yngre stenalder. I løbet af dette enorme tidsrum var samfundsstrukturen, som var fuldstændig forskellig fra vores, baseret på et stamme- eller klansystem. Dette var baseret på kvindeligt slægtskab, hvor kvinder var højt respekterede og spillede en ledende rolle i stammen. Produktionen og

fordelingen af denne blev udført i fællesskab. Der var ingen privilegier eller eliter. Kvinder blev højt agtet, da de bragte liv og sikrede stammens fremtid. Engels beskriver kvindernes situation således: "Den kommunistiske husholdning, hvor de fleste eller alle kvinder tilhørte samme gens (stamme), mens mænd kom fra forskellige gens (stammer), er det materielle grundlag for kvindens overlegenhed, som var generel i de primitive samfund".

Den eneste arbejdsdeling i disse samfund var mellem mænd og kvinder af den naturlige biologiske grund, at kvinderne en stor del af tiden havde små børn. Kvinderne samlede vegetarisk føde, mens mændene gik på jagt. Begge køn spillede på den måde en vigtig rolle i produktionen. Studier af stammer under primitive kommunistiske forhold anslår, at den kvindelige andel af fødevarerproduktionen højst sandsynligt har været vigtigere end mandens. Kvinder blev regnet meget højt i disse samfund – de bidrog mindst på lige fod med mændene til stammens rigdom. Kvindens arbejdsrolle i produktionen af fødevarer var at finde rødder o.l., som kunne tilberedes. Dette var et meget vigtigt bidrag til stammens overlevelse. Derudover udviklede kvinderne forskellige færdigheder, f.eks. ser det ud til, at kvinder opfandt pottemageriet og også gennemførte det afgørende gennembrud i landbruget.

Nedstamning gennem kvinden

I disse primitive samfund var der slet ikke noget, som mindede om vore dages familier. Denne tilstand gennemgik en række ændringer, gennem en fase med gruppeægteskab baseret på slægtskab. Under disse omstændigheder var et barns biologiske far ukendt, så nedstamningen blev regnet gennem moderen. Fødslen af børn og opdragelsen var essentielt for overlevelsen, ikke bare for stammen, men for hele arten. Dette var med til at give kvinderne deres væsentlige rolle i samfundet, og bestemte stammens matriarkalske karakter (hvor kvinder spiller en dominerende rolle, modsat patriarkat,

hvor manden gør det). Selvfølgelig er de tidlige matriarkater ikke et omvendt spejlbillede af nutidens patriarkalske samfund. De primitive samfund var kommunistiske og lige, og der var ingen klasser eller undertrykkelse. Kvindens centrale stilling kan bl.a. ses i mange tidlige myter og skabelsesberetninger, hvor det er kvinder, der er de livgivende, og mange af de tidlige guder var kvinder. Først med fremkomsten af klassesamfundet og mandsdominerede forhold ser vi fremkomsten af de store mandlige guder.

Stammefamilien - matriarkatet

Inden for stammen var alle "brødre" og "søstre", og "mor" og "far" for alle. Børnene blev opfattet som alles børn og opdraget i det fælles matriarkalske samfund. Da der stadig var fri kønslig omgang i stammen, var det mere eller mindre umuligt at fastslå, hvem der var blodsbeslægtet med hvem. Stammesystemet måtte ændres, så man undgik indavl. De stammer, der først stoppede kønslig omgang mellem blodsbeslægtede, undgik indavl, og blev dermed de stærkeste, hvilket medførte at de kunne klare sig bedre end de stammer, der stadig havde kønslig omgang mellem blodsbeslægtede. På den måde nærmede man sig langsomt monogamiet, som vi kender det i dag. Mændene måtte gå ud og finde kvinder i andre stammer og blev dermed en del af deres stamme, hvilket medførte, at kvinderne i stammen kom til at bestemme, de kunne fx smide en mand ud af stammen.

Hovedparten af moderne borgerlige antropologer afviser ideen om det primitive kommunistiske matriarkat. Ifølge dem tyder beviserne, der eksisterer i nutidens samler/jæger-samfund allerhøjest på en matriarkalsk arvelinje, men ikke mere. De kan ikke se, at de eksisterende matriarkalske linjer er resterne af en forhistorie, hvor kvinder spillede en hovedrolle på alle områder. Logisk set kan patriarkalske familieformer ikke have eksisteret før matriarkalske, da faderen var ukendt.

Kvindekønnets verdenshistoriske nederlag - klassesamfundets opståen

"Parfamilien" var starten på den moderne familie, og den opstod indenfor stammesystemet. Denne familief orm var til at begynde med matriarkalsk, men blev senere patriarkalsk. Denne udvikling skete samtidig med og som konsekvens af nye opdagelser inden for menneskenes evne til at fremstille mad m.m., som fik stor betydning for hele den måde, samfundet var indrettet på. Jordbrug og dyreopdræt var blevet udviklet, og opfindelsen af jernploven forbedrede dyrkningen af jorden og åbnede dermed mulighed for et overskud af korn. Nye metoder for dyreopdræt, som fx indhegning af dyrene, øgede kvægbestandene. Disse gennembrud medførte landbrugsrevolutionen, der betød, at et enkelt menneske kunne producere mere mad, end det behøvede for at overleve. Dermed opstod muligheden for at nogle, men ikke alle, kunne slippe for at arbejde,

hvilket lagde grunden for klassesamfundet, hvor et menneske kan udnytte andre menneskers arbejdskraft. Den private ejendomsret kunne opstå, i og med at der nu var et overskud, man kunne eje. Landbrugsrevolutionen gav altså et overskud, måden hvorpå dette blev fordelt afhang af den nye produktionsform og gav en grundlæggende ændring af det sociale liv.

Landbrugsrevolutionen betød samtidig, at kvindernes domæne blev hjemmet, samt at kvinden blev underordnet manden. Nye metoder inden for opdræt af dyr, som indhegning af dyrene, frigjorde en masse af mandens tid fra jagt. Det tillod mændene at bruge mere tid på landbruget. I landbrugsproduktionen brugte man trækdyr til plovning, som i de fleste tilfælde blev håndteret af mænd. Dette medførte, at kvinderne blev i hjemmet til bearbejdning af materialer skaffet af manden. En anden grund til kvindernes underordning var, at det var mændene, der tog i krig, og det var der, man fik slaver fra. Førhen havde det ikke givet nogen mening at tage folk som slaver, når man havde besejret dem i et opgør mellem stammer, for de kunne alligevel ikke producere mere, end de selv skulle bruge. Men nu var det blevet muligt. Slaverne blev brugt til at skabe overskud og forøgede dermed mandens rigdom. Hele denne udvikling betød, at det var manden frem for kvinden, der kom til at eje det overskud, der blev skabt i familien og i samfundet generelt.

Disse samfundsomvæltninger undergravede stammesystemet. Overskuddet var i starten blevet inden for stammen, men overgik pga. arbejdsdelingen efterhånden til at være mændenes ejendom. Men børnene, der tilhørte deres moders stamme, kunne ikke arve fra deres fader, da de tilhørte en anden stamme, som hans ejendom skulle blive indenfor. Så med den nye rigdom opstod nye modsætninger. Som Engels forklarer:

"Efterhånden som rigdommen på den ene side steg, gjorde det mandens position i familien vigtigere end kvindens, hvilket på den anden side skabte en impuls til at udnytte denne styrkede position for at omstyrte den traditionelle arvefølge til fordel for hans børn. Dette var dog umuligt, så længe nedstamningen blev regnet gennem moderen. Moderretten måtte derfor omstyrtes, og omstyret blev den".

Den patriarkalske familie - mandens herredømme

Med fremkomsten af den private ejendomsrets blev de kommunistiske matriarkalske stammer ødelagt. I deres sted kom klassesamfundet, den patriarkalske familie og begyndelsen til staten. Ægteskabsformen skiftede fra polygami til monogami, hvilket sikrede, at børn født i ægteskab var mandens. Ægteskabet blev en måde til at konsolidere familiens "lykke" og mandens magt.

Kvinder og klassekampen

Under kapitalismen taber kvinden ikke til manden, men til kapitalisten. På billedet til venstre ses arbejderne på sukerraffinaderiet i Larsbjørnsstræde i det indre København. Kvinderne meldte sig i 1897 ind i Det kvindelige Arbejderforbund (senere KAD og nu, efter sammenlægning med SiD, 3F) i København, men lod sig mod en forhøjelse af ugelønnen på 50 øre lokke til at melde sig ud igen. Som tak for lønforhøjelsen købte de en buket roser til mesteren. 14 dage efter blev lønforhøjelsen inddraget. Først i 1911 blev kvinderne atter

Den første virkning af mandens herredømme ses i den patriarkalske familie. Dens vigtigste kendetegn var ikke flerkoneriet, men ordningen med et antal fri og ufri personer (slaver) i en familie under familieoverhovedets faderlige myndighed. Det væsentlige er optagelsen af ufri personer og indførelsen af den faderlige myndighed i familien, hvilket den romerske familie var et perfekt eksempel på. En sådan familie kendetegner overgangen fra parringsægteskabet til monogamiet. For at have fuldstændig sikkerhed for kvindens troskab, altså for faderskabet til børnene, blev kvinden givet fuldstændig i

mandens hænder; han havde ret til at dræbe hende.

Men det var ikke det mandlige køn, der "vandt" over kvinden ved fremkomsten af den private ejendomsret og omstyrtelsen af matriarkatet, for størstedelen af mændene er også undertrykte. Kun eliten vandt. Resten af samfundet – mænd og kvinder – blev undertrykt gennem klassestyre. Kun med ødelæggelsen af classesamfundet kan menneskeheden befries fra slaveri. Kvindernes frigørelse er og bliver et classespørgsmål, som er uadskilleligt fra en socialistisk omformning af samfundet. Det nuværende samfund,

Indianerkvinder med magt

Nu om stunder er det ikke usædvanligt, at biologisk orienterede skribenter påstår, at kvindeundertrykkelsen har biologiske årsager. Eftersom "kvinder er fra Venus, mænd er fra Mars" (for at citere en kendt bogtitel) – det vil sige, at mænd er aggressive, og kvinder er omsorgsfulde og derudover underlagt manden – så vil den politiske og økonomiske magt nærmest automatisk have hos mændene. Denne opfattelse spredtes af mange antropologer, biologer og psykologer. Men den er ikke rigtig. Før classesamfundet var den "naturlige" orden ikke mandsdominans, men lighed.

Fra arkæologien kan vi hente mange eksempler på samfund, der mangler ethvert tegn på ulighed mellem kønnene, og som desuden tyder på, at kvinder spillede en større rolle end mænd i religionen (se f.eks. Rosalie Lindvalls artikel "Kontroversiel arkæologi viser samfund uden undertrykkelse"). Nu er arkæologiske fund sjældent entydige – man kan tolke dem på forskellig vis, og nogle har anstrengt sig for at bevise, at åbenlyse tegn på lighed i det arkæologiske materiale kan tolkes som et udtryk for "maskeret" ulighed. Men nu findes der jo desuden fra moderne tid etnografiske eksempler på samfund, hvor kvinder har haft mindst lige så stor, og af og til endda

større, magt end mændene.

Disse samfund var klasseløse. Der var ingen herskende klasse, og ressourcerne fordeltes i det store hele ligeligt. Nogle af de mest tydelige eksempler på dette fandtes hos de amerikanske indianere. Inden de hvide kolonister erobrede det amerikanske kontinent med vold, var indianersamfundene (med undtagelse af azteker-, maya- og inkakulturerne) lige samfund, uden klasser eller forskellige sociale lag. Samtidig findes der utallige eksempler på, at kvinder havde en meget stærkere stilling i disse samfund end i classesamfundene.

Antropologen Eleanor Leacock (1922-1987) studerede Montagnais-Naskapi-samfundet på Labrador-halvøen i det nordlige Nordamerika. Det var et jæger- og samlersamfund, som indtil 1500-tallet, hvor de franske kolonister overtog området, levede i et lige og ligestillet samfund. Leacock har studeret missionærens rapporter fra 1600-tallet, som viser, hvordan jesuitterne på alle måder forsøgte at "civilisere" dette "vilde" folk. For det første betød dette, at hele befolkningen skulle lære at adlyde den politiske magt.

Missionærerne klagede over, at de indfødte ikke engang havde nogen respekt eller frygt for deres egne "høvdinge", og at de kun adlød disse, hvis de havde lyst. Når høvdingerne foreslog noget, som befolkningen ikke var enig i, var der ingen, som adlød. Det så missionærerne som et alvorligt problem.

Kvinderne behøvede ikke at adlyde deres mænd

Et andet problem var, at kvinderne ikke adlød deres mænd. Missionæren La Jeune beskriver, hvordan han forsøgte at forklare de indfødte mænd, at i det civiliserede Frankrig havde mændene magten; det var ikke mændene, der skulle gøre, som kvinderne sagde, men lige omvendt!

Men også børnene havde tilsyneladende en stærkere stilling hos Montagnais-Naskapi-indianerne, end de havde hos de hvide. Et af de største problemer for missionærerne var at overbevise indianerne om nødvendigheden af at straffe ulydige børn korporligt. Dette vakte meget stærke reaktioner hos de indfødte. For dem var det utænkeligt at slå børn, en indstilling som skabte store problemer for missionærernes arbejde.

Og de indfødte gik heller ikke så meget op i sådan noget som utroskab. Når missionærerne forklarede, at en kvinde skulle være sin mand tro, for ellers kunne han jo ikke vide, om barnet var hans, så fik de at vide: "I forstår ikke noget. I franskmænd elsker kun jeres egne børn, men vi elsker alle børn i vores stamme".

Montagnais-Naskapi-samfundet var i det store hele matrilineært og matrilokalt. Det betyder, at børnene kom til at høre til morens og ikke farens slægtskabsgruppe, og at manden normalt flyttede hjem til kvinden, og ikke omvendt, når de indgik ægteskab. Denne ordning findes mange andre steder blandt amerikanske indianere. Et af de mest bemærkelsesværdige eksempler er måske de jordbrugende irokesere. I det irokesiske samfund fandtes der egentlig ikke nogen ejendom i vores forstand, men da de

Litteraturtips:

Mona Etienne, Eleanor Leacock: Women and Colonization, Praeger 1980.
Eleanor Leacock: Myths of Male Dominance, Monthly Review Press, 1981.

hvide tvang irokeserne til at definere ejendomsstrukturen, forklarede de, at kvinderne "ejede" både husene og jorden. I det politiske system var de formelle ledere godt nok mænd, men det var de kvindelige ledere for "langhusene", som indsatte disse ledere. Og de kunne når som helst afsættes af kvinderne.

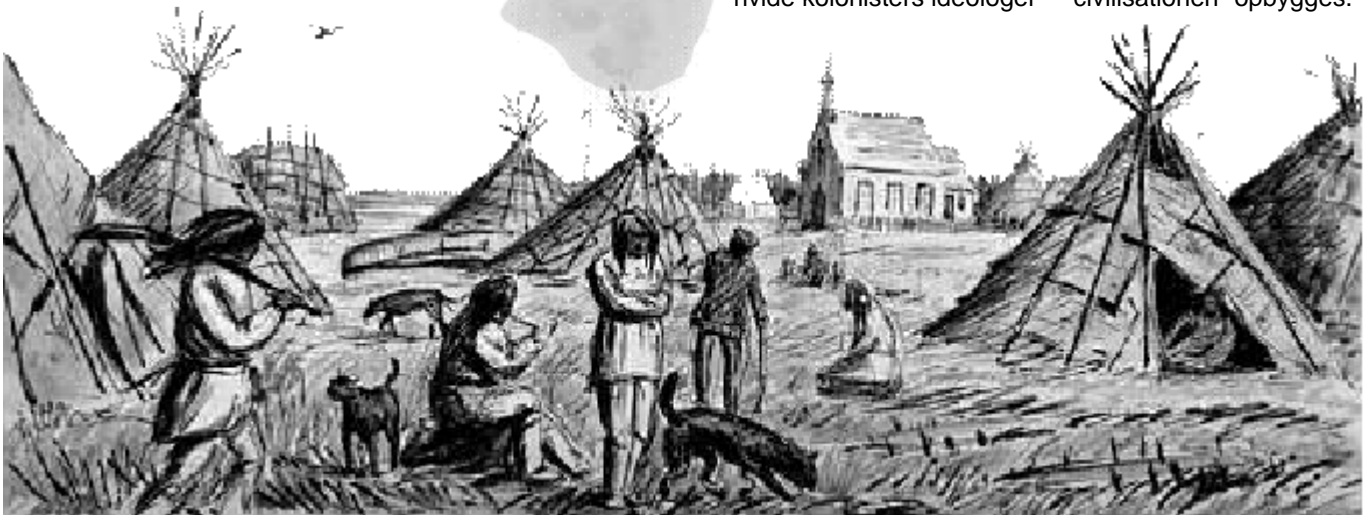
Irokesersamfundet var mere konsekvent matrilokalt end Montagnais-Naskapi, og hvis en kvinde ville skilles, satte hun bare mandens ejendele uden for døren, og så var han nødt til at flytte. Jorden "ejedes" kollektivt af kvinderne, og kvinderne havde "magten" over overskuddet, og de "ejede" landbrugsredskaberne.

Nægtede privat ejendom

I en artikel af Diane Rothenberg i antologien "Women and Colonization" får vi at vide, hvordan de kristne kvækere prøvede at "civilisere" den irokesiske Seneca-stamme. En af de vigtigste opgaver var her at prøve at presse indianerne til at gå over til privat ejendomsret til jorden, og senere at det blev mændene, der skulle eje den og udnytte den. I det mindste mislykkedes første del af denne opgave; ifølge Rothenberg ejedes Seneca-stammens jord endnu kollektivt i 1980.

Missionæren Lafitau beskrev allerede i 1700-tallet de irokesiske kvinders stilling: "Al virkelig autoritet findes hos dem. De er det styrende råds sjæl, det er dem, der bestemmer over krig og fred".

Da indianerne blev underkuet, blev også kvindernes stærke stilling knust. Både kvinder og børn skulle nu underordnes husfaderens tyranni, ligesom hele befolkningen skulle underordnes den herskende klasses tyranni. Kun på den måde kunne – ifølge de hvide kolonisters ideologer – "civilisationen" opbygges.

Marxisme og kvindens frigørelse

“At forandre kvindens position fra grunden er kun mulig hvis alle forhold af social, familiemæssig og hjemlig art ændres.” (Trosky, Women and the Family, side 45)

Kapitalismen står ved en blindgyde. Kapitalismens krise på verdensplan rammer kvinder og unge ekstra hårdt. Allerede i det 19. århundrede, viste Marx kapitalismens tendens til at lave superprofit fra udnyttelsen af kvinder og børn. I Kapitalens først bind skriver Marx:

“Kvinder og børns arbejde var derfor den første ting kapitalister, der brugte maskiner, søgte efter. Den mægtige erstatning for arbejdere og arbejdersker blev løbende ændret til et middel til at øge antallet af lønarbejdere ved at inddrage ethvert medlem af arbejderens familie under kapitalens direkte herredømme, uden skelnen mellem køn og alder. Tvunget arbejde for kapitalisten erstattede, ikke bare barnets leg, men også det frie arbejde hjemme indenfor de moderate begrænsninger for støtten til familien” (K. Marx, Kapitalen, bind 1)

I de avancerede kapitalistiske lande har den ændrede produktionsform og kapitalisternes konstante forsøg på at hæve profitraten, betydet en fortsat stigning i antallet af kvinder og unge i arbejde, der udsættes for den værste form for udnyttelse. De arbejder for lave lønninger, under dårlige forhold med få eller ingen rettigheder. I USA alene er omkring 40 millioner kvinder blevet en del af arbejdsstyrken over de sidste 50 år; i Europa yderligere 30 millioner. I 1950 havde omkring 1/3 af alle kvinder i USA i den arbejdsdygtige alder et betalt arbejde, nu er det ca. ¾. Statistikkerne siger at 99% af alle amerikanske kvinder, på et eller andet tidspunkt vil arbejde for en løn. At kvinderne er kommet ud på arbejdsmarkedet, er i sig selv en progressiv udvikling. Det er forudsætningen for kvindernes frihed fra hjemmets og den borgerlige families snævre rammer, og for deres frie udvikling som mennesker og medlemmer af samfundet.

Kapitalismen ser ikke kvinden som andet end en belejlig kilde til billig arbejdskraft og en del af en "reserve hær", der kan trækkes på, når der er mangel på arbejdskraft i bestemte områder af produktionen, og som kan fyres igen, når behovet forsvinder. Vi så dette i begge verdenskrige, hvor kvinder blev trukket ind på fabrikkerne for at erstatte mændene, der var blevet kaldt i krig, hvorefter de blev sendt tilbage i hjemmene, da krigen sluttede. Kvinder blev opmuntret til at indtræde på arbejdsmarkedet under perioden med kapitalistisk opsving i 1950'erne og 1960'erne, hvor deres rolle lignede gæstearbejdernes – et lager af billig arbejdskraft. Trods al snak om "girl power" og trods alle de love, der skulle sikre ligestilling, er kvinder stadig den dag i dag den mest undertrykte og udnyttede del af arbejderklassen, måske sammen med indvandrerne.

Tidligere blev kvinder opfattet som værende ligeglade med politik, uorganiserede og frem for alt passive, hvorved de kunne fungere som en basis for reaktion. Borgerskabet, der brugte kirken og kvindebladene, baserede sig selv på dette lag for at holde sig ved magten. Men denne situation ændrede sig med kvindens ændrede rolle i samfundet. Kvinder er ikke længere, i hvert fald ikke i de fremskredne kapitalistiske lande, tilfredse med at blive holdt i uvidenhed og holdt i den traditionelle rolle af "Kirche, Kücher and Kinder" (kirke, køkken og børn). Dette er en progressiv udvikling, som har konsekvenser for fremtiden. På samme måde, som borgerskabet i høj grad har tabt sine massive sociale reserver af reaktion i bønderne i USA, Japan og Vesteuropa, udgør kvinder ikke længere en reserve af tilbagestående og reaktion som i fortiden. Kapitalismens krise, der konstant angriber kvinderne og familien, vil yderligere radikaliserer endnu bredere lag af kvinder og skubbe dem i en revolutionær retning. Det er vigtigt, at socialister forstår kvinders kæmpe revolutionære potentiale og tager de nødvendige skridt for at det bliver brugt.

Kvinder er potentielt mere revolutionære end mænd, fordi de er friske og i mange tilfælde ikke har mange års konservativ rutine, der så tit karakteriseres som "normal" fagforeningsarbejde, bag sig. Enhver, der har set en strejke udført af kvinder, kan bevidne deres utrolige beslutsomhed og mod. Det er alle socialisters pligt at støtte ethvert skridt for at opmuntre kvinder til at tilslutte sig og deltage i fagforeninger, med lige rettigheder og ansvarsområder.

Den "tredje verden"

I de avancerede kapitalistiske lande er kvindernes position blevet betydeligt forbedret i de sidste 50 år. I hvert fald formelt set har de opnået samme lovlige rettigheder som mænd. De har samme adgang til uddannelse, og til en vis grad har de forbedret deres adgang til arbejde. Men i den tredje verden, der består af over to-tredjedele af menneskeheden, er situationen en helt anden. Kvinders slaveri er værre nu end nogensinde før i historien. Hvert år dør 500.000 kvinder som følge af komplikationer fra graviditet, og måske yderligere 200.000 dør som følge af aborter. Ulandene bruger kun 4% af deres BNP på sundhed, i gennemsnit 41\$ pr. person, sammenlignet med 1900 \$ i de avancerede kapitalistiske lande. Et skøn siger at omkring 100 millioner børn mellem 6 og 11 år ikke går i skole. To tredjedele af dem er piger. Hovedårsagen til den stigende fattigdom i den tredje verden er, at ressourcerne forsvinder gennem handel, samt den kæmpe gæld den tredje verden skylder til store vestlige banker.

Imperialismens og de gigantiske multinationale

selskabers absolutte dominans sikrer, at den sidste dråbe af merværdi uden nåde presses ud af mænd, kvinder og børn uden forskel. Børnearbejde, eksisterer selv i avancerede kapitalistiske lande, men i Asien, Afrika og Latinamerika er det normen. Forældre der lever på sulTEGRÆNSEN har intet andet alternativ end at sælge deres børn til slaveri, inklusiv den mest beskidte form for slaveri, prostitution. Merværdien der udtrækkes af de "humane", "kristne", vestlige civilisationer indeholder blod sved og tårer fra millioner af udnyttede kvinder og børn, præcis som i Marx' tid. Borgerskabet lader som om, de er skræmte ved denne lidelse, men beholder pengene alligevel.

Store monopoler som Disney og Nike får deres profitter fra slavearbejde i lande som Haiti. Den gigantiske kapital indtog i disse lande har nådesløst revet de gamle patriarkalske familierelationer der eksisterede tidligere fra hinanden. Den beskyttelse, som blev givet kvinder og børn tidligere gennem den udvidede familie og stammesamfundets regler, er blevet ødelagt, og intet er blevet sat i stedet. Derfor lider kvinder stadig på fx det indiske subkontinent under de samme lidelser fra tidligere, som er blevet markant større pga. det kapitalistiske systems barbariske økonomiske udnyttelse. Det indiske borgerskab har end ikke formået, et halvt århundrede efter den såkaldte uafhængighed, at afskaffe kastesystemet. Den barbariske praksis med "suttee", hvor kvinder tvinges til at kaste dem selv på hendes afdøde mands ligbrænding er der hundreder af tilfælde af hvert år. De enker, der formår at undslippe denne skæbne, bliver behandlet som sociale udskud, der ikke har ret til at leve. De bliver slået, udsultet og ydmyget af familiemedlemmer, indtil de er drevet til selvmord.

Over hele Asien bliver fødslen af piger opfattet som uheld i landbrugssamfundene. Pigebørns død er almindelig. I Kina er statsbørnehjemmene fyldt med pigebørn, der bliver sultet og forsømt. Grunden er, at fattige asiatiske bønder har brug for store familier, der kan forsørge dem på deres gamle dage i samfund, hvor der ikke er nogen pension eller socialt sikkerhedsnet. Drengbørn er stærkere og kan udføre mere af arbejdet, hvor piger har brug for en tilgift for at blive gift. I Indien kan brudgommens familie dræbe pigen, hvis tilgiften ikke opfattes som tilstrækkelig. Dette er tilstanden i Indien i begyndelsen af det 21. århundrede. Tingene står ikke meget bedre til i Pakistan, hvor den islamiske sharia er lov. Kvinder har ingen rettigheder, og hendes forældre og mand kan råde over hende, som de finder bedst. Men Pakistan er et liberalt paradis sammenlignet med Afghanistan under Taliban. Før 1979 revolutionen var den største økonomiske aktivitet i Afghanistan salget af kvinder som brude. De afghanske stalinister vedtog en lov, der gav kvinder rettigheder. Nu er alt dette ødelagt. Kvinder er fratøvet alle rettigheder og bundet til hjemmet. Siden de ikke må arbejde, må de sulte. Disse barbariske love bliver strengt overholdt trods det faktum, at der er seriøs mangel på arbejdskraft som et resultat af det store antal mænd dræbt i krig. Det betyder ikke noget, at

mange af disse kvinder har færdigheder som lærere og sygeplejersker, som der er brug for. De må ikke arbejde. Dette er det sande barbariske ansigt af islamisk reaktion. Men de virkelige ansvarlige er imperialisterne i Washington og deres støtter i Pakistan, der bevæbnede og finansierede disse monstre i deres kamp imod "kommunismen".

I Afghanistan er kampen for rettigheder for kvinder uløseligt bundet sammen med den revolutionære kamp for en socialistisk omformning af samfundet og omstyrtelsen af det forfærdelige religiøst reaktionære regime. Kvinderne i Afghanistan udgør en magtfuld reserve for revolution. Dette faktum kan ses i erfaringerne fra Iran. Efter 20 år med islamisk reaktion er masserne trætte af Mullahernes styre. Fundamentalismens byrder er specielt hårde for kvinder, der begynder at vise deres utilfredshed. Det sås f.eks., da Iran slog USA i fodbold, og kvinder løb ud i gaderne for at synge og danse med mændene uden "chadoren" (klædedragten der dækker hele kroppen og ansigtet), mens mullaherne ikke kunne gøre andet end at se til. Også her vil kvinderne spille en hovedrolle i den kommende revolution i Iran.

Lenin sagde engang, at "kapitalisme er lidelse uden ende". Denne lidelse påvirker kvinder overalt, og mest modbydeligt i den tredje verden. Det "socialistiske" FLNs mislykkede forsøg på at gennemføre revolutionen i Algeriet har medført den nuværende blodige stilstand. Den uhyggelige massakre af mænd, kvinder og børn, hvor hele landsbyer bogstaveligt talt blev skåret i småstykker med knive og økser, finder sted under tavshed fra vesten. Det er tydeligt, at disse forbrydelser ikke er de islamistiske terroristers monopol, men også er, måske hovedsageligt, militærregimet og dets dødspatruljers arbejde. Ovenpå alle disse andre forbrydelser er kvinder med vilje taget ud som mål til at blive kidnappet og voldtaget. Et stort antal af disse kvinder har siden begået selvmord. At bruge voldtægt som reaktionens våben blev set igen i Indonesien, hvor Suhartos regime organiserede pogromer mod kinesere, præcis som Tsaren i Rusland gjorde det mod jøder. Disse lidelser viser, hvad den herskende klasse er i stand til. Lignende ting venter i de udviklede lande i fremtiden, hvis arbejderne ikke tager magten i den næste periode.

Hovedbyrden af undertrykkelsen falder altid på kvinder fra de fattigste lag af samfundet. Men, især i den tredje verden, er der mange tilfælde af brutale og inhumane behandlinger af kvinder også fra andre klasser. Marxister må kæmpe imod alle uretfærdigheder i samfundet men basere sig på arbejderklassen, som alene kan lede samfundet ud af denne blindgyde. Enhver uretfærdighed mod kvinder bør fjernes.

Uden at komme i karambolage med religiøs følsomhed og ved at bruge taktfuldt sprog, må vi udstille religionens rolle. Kampen for revolution i Asien og Mellemøsten kræver en uafbrudt kamp mod alle former for religiøs fundamentalisme, der uafhængigt af dets "anti-

imperialistiske” sprog altid spiller den mest reaktionære rolle i samfundet. Kvindernes frigørelse vil for altid være en utopi, med mindre det går hånd i hånd med kampen imod al religion, der uundgåeligt opretholder kvinder i slaveri.

Men ikke kun i den tredje verden er kvindeundertrykkelse et problem, også i den mest industrialiserede del af verden står kvinder overfor utallige problemer.

Kvinder og arbejdsløshed

Kapitalismens krise udtrykkes bl.a. af de høje arbejdsløshedstal selv i perioder med opsving. Dette påvirker kvinder og unge meget mere alvorligt end andre dele af samfundet. Arbejdsløshedstallene er meget højere blandt kvinder end gennemsnittet. Og disse tal underdriver den virkelige situation, da de ikke tæller alle de kvinder med, der har opgivet ethvert håb om at finde arbejde, og ikke længere gider at indskrive sig i arbejdsløshedskøen. Den generelle tendens mod en flygtiggørelse af arbejdet (under dække af fleksibilitet) har de mest skadelige virkninger på kvinder. De fleste kvinder, selv uden dette, var allerede dømt til de værste lønninger og forhold. Nu er deres forhold gået fra dårlige til værre. Denne ukontrollerede udbredelse af halvtids og midlertidigt arbejde, der siges at være mere passende for kvinder, er en ideel undskyldning for at påtvinge de mest forsvarsløse dele af samfundet disse elendige forhold. Som "The Economist" (borgerlig økonomisk avis) indrømmer:

“ I USA med opsving i økonomien og stramme arbejdsmarkedsforhold, viser kvinder sig at være en guds gave for mange arbejdsgivere. De koster som regel mindre end mænd, og er mere forberedte på at være fleksible og mindre tilbøjelige til at give problemer, hvis arbejdsforholdene er dårlige. Meget færre af dem er medlemmer af en fagforening. Den eneste overraskelse er, at amerikanske kvinders arbejdsløshed ikke er mindre end mændenes.” (The Economist, 18/7/98).

Og det tilføjes: “ mange er hvad arbejdsmarkedsøkonomer kalder “atypisk ansættelse”, den slags der bedre passer til serviceindustrien: halvtids, midlertidigt, med uregelmæssige eller ualmindelige arbejdstider, eller på kontraktbasis. Nogen af dem er usikre og mange af dem er dårligt betalt. Kvinder, ivrige efter at finde en måde at kombinere et arbejde med en familie, har vist sig at være langt mere fleksible og tilpasselige til denne nye måde at arbejde end mænd.” (The Economist, 18/7/98).

Andelen af halvtidsjobs stiger alle steder. For mange kvinder er dette den eneste mulighed for arbejde, de kan overveje, fordi det gør det muligt at kombinere arbejde og familie. Dette passer arbejdsgiverne godt, fordi det giver dem mulighed for, at behandle deres ansatte som de vil, og presse arbejdstempoet for at få større output og betale dem småskillinger. Nye variationer over temaet dukker hele tiden op. Den seneste opfindelse er kontrakt-

arbejde, hvilket essentielt omfatter enhver, hvis job ikke forventes at holde. I USA viser en beregning fra the Department of Labour at ca. 5.5 millioner er ansat under disse kontraktforhold, hvoraf over halvdelen er kvinder og næsten halvdelen er halvtids. De bliver betalt mindre end deres ikke-kontrakt modbilleder, og får som regel ikke nogen sygeforsikring eller andre goder fra deres arbejdsgivere.

Dette er en beskrivelse af kvinders situation i en periode med opsving. Når økonomien går ned, hvilket jævnlige sker indenfor kapitalismen, bliver disse forhold forværret tusindfold. Folk der er ansat i midlertidigt er meget lettere at fyre, og de står bagefter med langt værre vilkår end de der er blevet fyret fra et fast fuldtidsjob.

“Pga. Familieforpligtigelser, arbejder kvinder gennemsnitligt færre timer på deres betalte jobs end mænd”, siger The Economist, “ så deres ugentlige eller årlige løn er endnu længere bagud mænds end deres timeløn. I EU arbejder omkring en tredjedel af alle kvinder mindre end standardarbejdsugen på 35-40 timer, (selvom gennemsnittet gemmer store forskelle); blandt mænd er andelen af halvtidsbeskæftigede kun omkring 5%, og de fleste af disse er enten studerende eller ældre arbejdere på vej på pension. I USA arbejder en mindre andel af kvinderne deltids end i Europa, men en større andel af mænd. De japanske tal ligner de europæiske, men mange kvindelige deltidsansatte arbejder næsten fuldtids; de bliver bare betalt mindre end officielle fuldtidsansatte. ”Deltids” bliver stadig ofte oversat som ”andenklasse”. ” (The Economist, 18/7/98).

Overarbejde og familien

En undersøgelse af arbejdende kvinder udgivet af The Economist maler et skræmmende billede af den art af overarbejde, der eksisterer i moderne tids USA, ikke bare blandt håndværkere men også blandt kontorarbejdere, og som må have alvorlige konsekvenser for familielivet og personlige relationer.

“Hvor begge forældre arbejder (hvilket var normen for de fleste udover firmaets topledelse), begyndte end typisk dag før dagry for at få børnene klar og sætte dem af på firmaets (støttede) børnehaver. Forældrene brugte så en lang dag på arbejde, før de hentede børnene fra en ti timers lang dag i børnepasningen, hvorefter de købte ind på vej hjem, puttede tøjet i vaskemaskinen, gjorde rent, læste en godnathistorie for børnene hvorefter de selv gik i seng fuldstændigt udmattede. Og dette var dagene hvor intet gik galt”.

“Ms. Hochschild fandt at disse ansatte sjældent tog forældreorlov, arbejdede fleksibelt eller brugte nogle af de andre af de familievenlige politikker der blev tilbudt. I stedet brugte de længere tid på arbejde, ofte med en masse overarbejde oven i deres standardtimer. Nogen gange havde de virkelig brug for overtidsbetalingen. Men oftere, stillet overfor valget mellem stress på arbejdet eller

stress derhjemme, valgte både mænd og kvinder arbejdet, hvor de i det mindste havde kontakt med kollegaer, blev taget seriøst, og blev betalt for deres lidelser, hvor de derhjemme følte sig isolerede, taget for givet og nedslidte pga. uendelige krav. Arbejdet var blevet hjem, og hjemme var blevet hårdt arbejde”.

“Størstedelen af amerikanske familier med skolebørn lever nu den form for liv beskrevet i bogen”, tilføjer The Economist (18/7/98).

Alligevel var størstedelen af disse arbejdere ikke tilfredse med deres lod. Godt over halvdelen nævnte ”mangel på tid” som deres største problem. Dette er en af de mest slående modsætninger i moderne kapitalisme. På et tidspunkt hvor udviklingen af videnskab og teknologi har muliggjort den nødvendige basis for at revolutionere folks liv, tilbyde bedre arbejdsmiljø og kortere arbejdstid, er millioner dømt til arbejdsløshedskøen. Samtidig med at de millioner af andre, der er ”heldige” nok til at have et arbejde, er dømt til et liv med lange arbejdstider og et enormt pres på arbejdet. De er dømt til at ofre deres helbred og psykiske trivsel såvel som deres familieliv og adgang til deres børn.

Udviklingen af teknologien bruges til at øge arbejderne slaveri for chefen, og gør selv halvtids hjemmearbejdende slaver af kontoret med en ubegrænset arbejdsdag. Opfindelser som mobiltelefoner, beepers og bærbare computere tillader et ikke tidligere set niveau af kontrol over arbejderne, selv når direkte overvågning er fraværende. Forskellen mellem arbejdsplads og hjem, mellem arbejdstid og fritid begynder at miste sin mening. Kapitalens tyranni, dets absolutte hersken over arbejderne og deres familier, bliver absolut. Spørgsmålet, vi burde stille os selv i starten af det 21. århundrede, er ikke, ”er der et liv efter døden?”, men nærmere ”er der et liv før døden?”.

“Vagt nummer 2”

For at kunne gå på arbejde må kvinder med børn finde en måde at få passet dem. I et fornuftigt samfund bør princippet om fri universel uddannelse udvides til at gælde yngre børn, i tilgift til de mest generøse forhold med fuld betalt forældreorlov i de første år af barnets liv. I stedet for dette er arbejderklasse mødre tvunget til at efterlade deres børn i utilfredsstillende ”børnepasninger” med uerfarne og ukvalificerede personer. På baggrund af denne situation er tragedier opstået. Den sensationelle presse oppisker en stemning mod uheldige kvinder. Men omhyggelige med ikke at pege fordømmende på det samfund der muliggør disse skandaler.

Ligesom pressen er hurtige til at hænge de institutioner med dårlige forhold ud, uden at forklare at de dårlige forhold og omsorgssvigt skyldes de evindelige nedskæringer på den offentlige service foretaget af dette samfund. Danmark anses for et land hvor den sociale velfærd er i verdens topklasse, alligevel har mange

familier svært ved at få pengene til daginstitutioner til at slå til. Samtidig med at brugerbetalingen for denne service stiger forringes forholdene, som mere og mere nærmer sig slet og ret ”børnepasning” frem for pædagogisk arbejde og anstændige forhold for ansatte og børn.

Selv disse primitive forhold er for dyre for mange kvinder, der er nødsaget til at opgive at finde et arbejde overhovedet. Trods al snak om frigjorte kvinder, karriere kvinder osv. er mange fortsat fanget mellem hjemmets fire vægge. I Europa beskriver omkring en tredjedel af kvinder i den arbejdsdygtige alder sig som ”husmødre”, ifølge the European Community Household Panel, hvilket højst sandsynligt omfatter nogle af dem med halvtidsarbejde. Jo flere børn de har, jo mere sandsynligt er det, at de er bundet til hjemmet. ”Dette er ikke nødvendigvis en recept på lykke”, siger the Economist, ”i næsten alle EU lande er kvinder, der går på arbejde sundere og mere tilfredse med livet, end de der ikke gør. Men i det mindste er de fritaget fra den ”anden vagt”: en dags arbejde derhjemme efter en dags arbejde for deres arbejdsgiver.” (the Economist, 18/7/98).

For hundrede år siden i Erfurt programmet for det tyske Socialdemokrati kunne man læse: ”Kvindens deltagelse i industrien betyder den totale ødelæggelse af familielivet for den mandlige arbejder uden en erstatning med en højere form for familierelation. Det kapitalistiske produktionssystem ødelægger i de fleste tilfælde ikke den mandlige arbejders enkelthusholdning, men frarøver det alt bortset fra dets utiltrækkende dele. Kvindens aktivitet i industrien i dag betyder ikke, at hun frigøres fra husholdningspligter; det betyder en forøgelse af hendes tidligere byrder med nye. Men man kan ikke tjene to herrer. Den mandlige arbejders husholdning lider, når hans kone må hjælpe med at tjene det daglige brød. Nutidens samfund tilbyder, i stedet for individuelle husholdninger som det ødelægger, kun miserable erstatninger; suppekøkkener og dagpasningstilbud, hvor de fysiske og mentale krummer fra de rige overføres til de lavere klasser.” (K. Kautsky, The class struggle, s. 26).

Dette forbliver sandt i dag. Kvinder lider fra dobbelt slaveri; slaveriet på arbejdspladsen hvortil der lægges ”anden vagt” derhjemme. For eksempel bruger japanske arbejdende koner omkring 3 ½ timer om dagen på hjemlige pligter – oveni deres betalte arbejde. En lignende position findes i andre såkaldte civiliserede vestlige samfund.

Kvinder og fagforeninger

Den socialistiske omvæltning af samfundet ville være utænkelig uden den daglige kamp for fremskridt under kapitalismen. Socialister kan derfor ikke være ligeglade med kampen for reformer. Men for marxister er det vigtigste element ved dette, at arbejderne lærer gennem kamp. Hovedopgaven er ”tålmodigt at forklare”, begyndende med de mest bevidste og aktive kvinder i

fagforeningerne og arbejderpartierne, behovet for en socialistisk ændring af samfundet ikke bare nationalt men internationalt. Vi må stræbe efter at hæve deres niveau, og interessere dem i et bredere lag af spørgsmål, i teorier og ideer og vinde dem til marxismen. Man bør passe på ikke at falde i den samme fælde som reformisterne, myriaderne af sekter og mange borgerlige feminister, der tror, at kvinder kun er interesserede i såkaldte kvindespørgsmål. Vigtige som mange af disse spørgsmål er, ville det alligevel være en alvorlig fejl at undervurdere kvinders interesse i bredere ideer og nutidens fundamentale spørgsmål. Tværtimod vil de bedste kvindelige klassekæmpere være dem, der er tiltrukket af og entusiastiske omkring de revolutionære teorier og programmer i marxismen.

Kampen for kvindernes interesser må begynde på arbejdspladserne. Kampen for at organisere kvindelige arbejdere i fagforeninger, for en anstændig løn såvel som fuldstændig ligestilling med mandlige arbejdere, er socialisters første pligt. Kvindelige arbejdere er et kolossalt revolutionært potentiale for arbejderbevægelsen, som det bundne og konservative fagforeningsbureaukrati ikke er i stand til at udvikle. De nye produktionsforhold og den kæmpe ekspansion af den såkaldte service industri har betydet en enorm stigning i antallet af kvinder på arbejdsmarkedet. Marxister i fagforeninger bør tage initiativet til, hvor det er muligt, at fremsætte krav om en kampagne for at organisere uorganiserede lag, specielt kvinder og unge i disse "fag".

Det centrale spørgsmål er den utilslørede diskrimination af kvinder på arbejdspladserne. Kvinder over hele verden bliver gennemsnitligt betalt mindre end mænd, typisk omkring 20-30% mindre, for samme slags arbejde. Og lavere løn betyder som regel lavere eller ingen goder og en mindre pension. Dette er ikke kun skadeligt for kvinder men også for mandlige arbejdere. Accepten af lavere lønninger for nogen som helst gruppe af arbejdere har en nedtrykkende effekt på lønninger og arbejdsforhold generelt. Accepten af, at kvinder og unge får lavere løn end resten af arbejdskraften, er reaktionært og splittende. Det forklarer mange kvinders ligegyldighed overfor fagforeninger, der ikke gør noget for dem. At organisere de uorganiserede er en fundamental opgave for fagforeningerne især i den nuværende epoke. Kampen for "lige løn for lige arbejde" er specielt vigtighed. Princippet kan nemt blive fordrejet og invaderet af kapitalisterne, siden det kan være svært eller umuligt at sammenligne forskellige typer af arbejde udført af mænd og kvinder i forskellige brancher.

Som en undersøgelse i "the Economist" fremstiller det; "Denne gang fandt de (kvinderne) belejligt at arbejde ventede til dem. Som de udviklede økonomier blev rekonstrueret, blev en masse nye jobs skabt i servicesektoren, der var ret ulig de traditionelle sikre helårs fuldtidsjobs i industrien, hovedsageligt besat af mænd. Mange af disse nye jobs var deltids eller involverede mærkelige arbejdstider, hvilket tilbød og

krævede en grad af fleksibilitet, der ofte passede kvinder. Mange af disse var også i lavstatus, lavbetalte sektorer såsom salg, catering og rengøring, der havde lav appel til mænd." (the Economist 18/7/98).

I jobs, hvor få mænd men mange kvinder arbejder, er der tendens til lave lønniveauer. Dette gælder især indenfor handel, rengøring og catering, og mindre grad i jobs såsom børnepasning, sygepleje og undervisning, hvor hovedarbejdsgiveren er den offentlige sektor. Med så mange kvinder koncentreret i lavtlønnede jobs er det ikke overraskende, at der trods utallige love vedrørende ligeløn er et stort hul i alle lande mellem mandlige og kvindelige lønninger. Som et resultat af pres fra kvindelige arbejdere og fagforeningerne, bliver det formindsket: i USA f.eks. har kvinders timeløn i de sidste 20 år sneget sig op fra 64% til over 80% af den mandlige løn. Men forskellen eksisterer stadig, og jo lavere vi når ned i lønskalaen, jo højere er forskellen. Mens unge, barnløse professionelle fuldtids arbejdere af begge køn i USA ofte får samme løn, bliver lavt betalte kvinder i underbetalte industrier kun betalt en lille del af gennemsnitslønnen for mænd der arbejder i industrien.

I Danmark eksisterer disse lønforskelle også stadig i bedste velgående. Mellem 1965 og 1975 blev løngabet (lønforskellen) mellem ufaglærte mænd og kvinder i Danmark reduceret fra 27% til 15%. I 1976 vedtog Folketinget ligelønsloven, alligevel har løngabet været mere eller mindre konstant siden. Løngabet er i dag for kommunalt ansatte 15% for statsansatte 10,7% og for privatansatte 21,9%. Der er altså stadig lang vej endnu før ligeløn er opnået. Samtidig er der også en lille overvægt af kvinder blandt de ledige og blandt de fattigste.

Derudover er det trods utallige love, stadig primært kvinder der går på barsel. Dette skyldes bl.a. at lønnen under barsel kun er en del, af den løn man får under arbejde. Da det i langt de fleste familier er manden, der har den højeste løn, kan det være svært at få budgettet til at løbe rundt, hvis ikke hele hans indtægt kommer ind.

Kvinder bliver også diskrimineret pga. deres naturlige rolle med at føde børn. I nutidens samfund, er det at have et barn, der burde være en glædelig ting, ofte en katastrofe især for moderen. Det betyder ofte tab af arbejde og en reduktion til fattigdom og ydmygende forhold med afhængighed af elendige behovsrelaterede statsgoder. Den borgerlige presse især i England og USA, mærker kynisk enlige mødre som parasitter der "lever af staten", uden at forklare hvordan disse kvinder nægtes adgang til arbejdsmarkedet og marginaliseres fra samfundet på den mest brutale og inhumane facon. Men selv hvis hun formår at holde fast i et arbejde betyder det stadig et fald i indkomst. "Men når først kvinder får børn, falder deres relative løn, og jo flere børn de har, jo mere falder deres løn." (the Economist, 18/7/98, vores fremhævning).

Marxisme eller feminisme?

Marxister må energisk tage alle sager vedrørende kvinder op, kæmpe imod ulighed og alle udslag af undertrykkelse, diskrimination og uretfærdighed. Men det må altid gøres udfra et klasseperspektiv. Man må kæmpe konsekvent for enhver reform, der udgør et reelt fremskridt for kvinder, men samtidig forklare at den eneste måde man kan opnå kvindernes, og alle andre lag i samfundets fulde frigørelse, er gennem afskaffelsen af det kapitalistiske samfund. En afskaffelse kræver fællesskab mellem mandlige og kvindelige arbejdere i kampen mod kapitalismen. Enhver tendens til at spille kvinder ud mod mænd og til at splitte og adskille kvinderne fra resten af arbejderbevægelsen i kvindefrigørelsens navn eller andre lignende tiltag er aldeles reaktionære og må bekæmpes energisk.

Man må kæmpe for enhed i arbejderklassen, uafhængigt af køn, race, farve, religion eller nationalitet. Derfor forudsætter kampen for kvindesagen nødvendigvis en uerstattelig kamp mod alle former for borgerlig og småborgerlig feminisme. Sådanne tendenser vil, hvor de vinder indflydelse i arbejderbevægelsen, uundgåeligt hjælpe de mest reaktionære elementer, spille en opsplittende rolle og skabe forvirring hos de kvinder der bevæger sig i retning af socialismen. I disse, og alle andre spørgsmål, må vi tage et klart klassestandpunkt. Bolsjevikpartiet og den kommunistiske internationale talte altid i deres resolutioner om "arbejderkvinder" og ikke kvinder generelt. Det er nødvendigt at sige, at kampen for rettigheder for kvinder inkluderer alle kvindelige arbejdere, inklusiv hjemmegående husmødre, arbejdsløse kvinder, skoleelever osv. Men hovedelementet er den arbejdende kvinde der i dag repræsenterer en større og større del af arbejderklassen.

At opnå formelt lige rettigheder uden at ændre de sociale relationer løser kun problemet i meget begrænset omfang og efterlader grundstenene til kvindeundertrykkelsen i det kapitalistiske samfund urørt. I den seneste periode har mange af de såkaldte "forbedringer" såsom "positiv diskrimination" faktisk fungeret som et middel til fremgangen af et lag af småborgerlige karrieremagere. De militante småborgerlige feministers højlydte krav om "lighed" (retten til kvindelige præster, ledere osv.) er det sidste årti eller lignende blevet mere og mere afdæmpet. Dette sker fordi middelklassens feministerne i det store og hele får hvad de beder om.

Borgerskabet har gjort lidt ekstra plads for kvindelige ledere, direktører, dommere, bureaukrater og præster. Fremfremelsen af kvinder som mellemledere er steget fra måske 4% til 40% af det samlede antal over de sidste 20 år i USA. De største firmaer er meget bedre til at promovere kvinder end de mindre, så kvinder gør det godt. Disse borgerlige og småborgerlige feministiske karrieremageres slogan for frigørelsen af kvinder har altid været "en for en, begyndende med mig selv". En af argumenterne for kvindelige ledere er at vi har brug for

ledelse med "et kvindeligt ansigt" og "med bløde værdier". Men forholdene for en arbejdsplads ændrer sig ikke bare fordi der kommer en kvindelig leder, ledere vil altid uanset køn, være ansat af en virksomhed, med det mål for øje at få så meget ud af de ansatte som muligt.

Det er derfor vi altid er klart imod borgerlig og småborgerlig feminisme. Det har intet til fælles med den virkelige kamp for kvindefrigørelse, der kun kan opnås med en omstyrtelse af kapitalismen. Når først disse karrierekvinder har løst deres personlige "problemer" indenfor kapitalismens grænser, er de godt tilfredse med at glemme de 99% af kvinderne, der lider under den mest horrible undertrykkelse og udnyttelse, mens de tidligere "feminister" tilslutter sig undertrykkernes rækker. Et lignende fænomen er opstået blandt middelklassens sorte, der har haft held med "race relations industry" i de seneste år. Den herskende klasse kan sagtens give "indrømmelser" til en bevægelse, der alligevel ikke truer deres styre.

Vi går ikke ind for "positiv diskrimination", hverken for kvinder, sorte eller nogen andre grupper. Det er et småborgerligt krav, der er med til at bevæge det væk fra ulighedens fundamentale rødder. Oprettelsen af arbitrære kvoter for kvinder, sorte osv. virker i sagens natur som et middel til forfremmelse af et mindretal af karrieremagere, der giver det indtryk at "noget bliver gjort", mens det efterlader det basale problem uløst. Denne metode giver ikke et svar på diskriminationsproblemerne. Derudover er det som regel en metode anvendt af bureaukratiet at fylde de ledende råd, parlament og lignende med kvindelige eller sorte karrieremagere der adlyder. Det klareste eksempel på dette er USA, hvor denne metode med stort held er blevet brugt af borgerskabet til at aflede racekonflikter ved at skabe et forholdsvist stort lag af sorte karrieremagere. Middelklassens sorte har brugt kampen imod racismen til at opnå gode velbetalte jobs til dem selv, og har derefter besluttet, at det ville være bedre for dem at blive mere "moderate" og "fornuftige".

Dette fænomen er også kendt i Danmark. Det danske Folketing har indført en politik om "mainstreaming", der på almindeligt dansk betyder, at der skal tages hensyn til kønsfordelingen i råd og nævn under Folketinget. Dette er kun til en vis grad gennemført, men selvom det blev gennemført, ville det ikke løse nogle problemer for arbejderkvinder. Også i Danmark er mainstreaming i flere tilfælde blevet brugt som undskyldning for at inddrage borgerlige organisationer i forskellige råd, frem for at inddrage kritiske organisationer.

Det er rigtigt, at ærlige arbejderkvinder og unge piger nogen gange kalder sig selv feminister uden måske helt at forstå hvad der ligger i begrebet. Man må have en fleksibel og positiv holdning til dem, på samme måde som vi ville have overfor medlemmer af undertrykte nationaliteter. Men ligesom vi er imod nationalisme, er vi også imod feminisme, fordi der i feminismen lægger en opsplittning mellem mænd og kvinder. Kampen imod

diskrimination ændrer ikke dette synspunkt det mindste. Man må altid angribe spørgsmålet om ulighed ud fra et arbejderklasse og socialistisk standpunkt og ingen andre. Det er en ting, at arbejderkvinder udtrykker deres bekymring omkring de problemer, de står overfor i forhold til deres køn (ulige løn, mængden af arbejdsopgaver i hjemmet, problemer med børneopdragelse, sexchikane og vold mod kvinder), og at de ønsker at kæmpe imod disse ting. Men det er en helt anden ting, når borgerlige og småborgerlige tendenser forsøger at udnytte kvindernes problemer til at skære en kile ned mellem mænd og kvinder. Den naturlige bekymring fra arbejderkvinder er at de ser tilstedeværelsen af ulighed, og at de er imod det. Det kan være startpunktet for at deltage i kampen for at ændre samfundet til et socialistisk, hvorimod borgerlige og småborgerlige kvinder behandler kvindespørgsmålet isoleret og søger en løsning indenfor rammerne af det kapitalistiske samfund. Dette fører uundgåeligt til reaktionære konklusioner.

Truslen mod kulturen

Kvinder har specifikke problemer, som der må tages hånd om. Ikke bare spørgsmålet om diskrimination på arbejdspladsen, lavere løn pga. køn, mangel på rettigheder o.l., men også spørgsmål relateret til moderskab, graviditet o.l. Kvindens rolle som den der føder børn rejser behovet for specielle rettigheder for at beskytte gravide kvinder og mødre. Introduktionen af formel lighed, som unægtelig var et skridt fremad, løste ikke kvinders fundamentale problem.

“Det mest radikale feministiske krav – udvidelsen af valgretten til også at gælde kvinder indenfor den borgerlige parlamentarisme – løser ikke spørgsmålet om ægte ligestilling for kvinder, især for de besiddelsesløse klasser. Erfaringerne for arbejderkvinder i alle de kapitalistiske lande, hvor borgerskabet over de seneste år har indført formel ligestilling af kønnene, gør dette klart. Afstemningen ødelægger ikke den primære grund til kvinders slaveri i familien og samfundet. Nogle borgerlige stater har erstattet ubrydeligt ægteskab med civilt ægteskab. Men så længe den kvindelige arbejder forbliver økonomisk afhængig af den kapitalistiske boss og hendes mand, der i mange tilfælde er ham, der tjener størstedelen af indtægten i familien, og pga. manglen af omfattende foranstaltninger til at beskytte moderskabet og barndommen og give socialiseret børneopdragelse og uddannelse, kan det ikke føre til en ligestilling af kvinden i ægteskabet eller løse problemerne ved relationer mellem kønnene” (“Tesar, resolutioner og manifeste fra de første fire kongresser i den tredje Internationale”, side 215).

Alle de sociale reformer, der har berørt kvinder, viser at dette fuldstændig korrekt.

Kvindernes problemer stopper ikke ved fabrikkporten eller kontordøren, men gælder også i hjemmet og samfundet. Alle socialister må kæmpe for afskaffelsen af al diskriminerende lovgivning: for fuldstændig ligestilling af kvinder og mænd for loven; for de mest omfattende

rettigheder til skilsmisse og abort; for fri adgang til prævention og sundhedstjek; for universel gratis børneopdragelse af høj kvalitet til alle aldre. Vi må udarbejde et program med overgangskrav, der starter med de mest nærliggende og presserende behov for kvinder på alle niveauer, ikke bare på arbejdspladsen, men også i hjemmet, børneopdragelse, uddannelse, hjem, offentlig transport, pension, ferie, lovmæssige rettigheder osv. Mens vi kæmper for ethvert progressivt krav, der vil forbedre kvinders vilkår, er det absolut nødvendigt, at give disse krav et klasseindhold. For eksempel må man kræve oprettelsen af børneopdragelse af god kvalitet betalt af staten. Men den daglige kamp for arbejderkvinders rettigheder er ikke nok i sig selv, men et middel til at gøre kvinder opmærksomme på deres position som en del af en udbyttet klasse, og behovet for at kæmpe for et andet samfund hvor rettigheder som mennesker vil blive gennemført og opretholdt.

Det nuværende samfunds degenerering truer den grundlæggende basis for civiliseret liv. Ved siden af de sociale og økonomiske problemer, der skyldes fattigdom, lave lønninger og arbejdsløshed, står arbejderne i stigende grad overfor problemer som narko, kriminalitet og misbrug af alle slags der frem for alt truer kvinder, børn og unge mennesker. Reaktionære og præster sørger over symptomerne på "moralisk forfald", men er ude af stand til, at relatere dem til krisen i det samfund vi lever i. Det er arbejderbevægelsens pligt at kæmpe for at forsvare ethvert element af kultur og civilisation som trues af kapitalismens forfald. Den gamle familie er allerede ved at bryde op, men intet sættes i dens sted. Resultatet er at millioner af kvinder, mange af dem unge og sårbare, står overfor et liv i elendighed som enlige forældre afhængig af statsbureaukatiets nåde. Som om deres lidelse ikke var nok, fører de borgerlige hyklere en nådesløs kampagne for at fornærme, ydmyge og kriminalisere dem, hvor de fremstilles som socialt udstødte "der lever på samfundets bekostning" (hvilket er præcis hvad borgerskabet selv gør).

I England var en af Blair regeringens første handlinger af angribe støtten til enlige mødre. For et par år siden sagde den kvindelige australske politiker, Ms Pauline Hanson, leder af partiet "One Nation Party" at velfærdsydelseerne til enlige mødre skulle skæres hvis de fik barn nummer to. "Jeg vil virkelig slå hårdt ned på enlige mødre derude, der fortsætter med at føde barn efter barn med forskellige fædre på skatteydernes penge". I Australien er der 360.000 enlige forældre der i alt modtager \$2.9 mia. om året ud af et budget til social sikkerhed på \$42 mia. Gennemsnitsalderen for disse kvinder er 33, og de modtager i gennemsnit den fyrstelige sum af 170 australske dollars (US\$107) om ugen, som skal strække til at dække, mad, husleje og tøj til deres familier, hvorved de sparer staten for en langt større sum, som ellers skulle bruges til at have disse børn på børnehjem. Lignende eksempler på angreb på samfundets mest følsomme sektion med undskyldningen om at det er angreb på den såkaldte afhængighedskultur, gentages i alle lande. Det

er et strålende eksempel på "den kristne moraliserings" hykleriske service til de nådesløse nedskæringskapitalister. Det siger også en del om det borgerlige samfunds holdning til kvinder og børn.

Fraskilte kvinders stilling er også et klassespørgsmål. Effekterne af en skilsmisse og det at være enlig forældre er meget forskellig afhængig af hvilken social klasse kvinden tilhører.

Borgerlige sociologer fremstiller den "moderne" enlige forældre som et perfekt eksempel på socialt fremskridt og frigørelse. The US Census Bureau rapporterer, at antallet af kvinder der lever alene er fordoblet de sidste 20 år til 15 millioner. En nye bog med titlen Den improviserede kvinde, genopfindelsen af alene kvinders liv (The Improvised Woman, Reinventing Women in a Single Life), præsenterer et idealbillede af disse sorgløse kvinder: "ugifte kvinder køber biler, føder eller adopterer børn, og opnår indflydelsesrige positioner," påstår den. Men den generelle statistik viser den afgrundsdybe forskel fra dette til det store flertal af enlige mødre. Mange af disse er sorte, og lever i ghettoer i byer i det rigeste land på jorden men under forhold som i den tredje verden med mareridtsagtige forhold med fattigdom, narkotika, kriminalitet og vold.

Kapitalismens krise manifesterer sig selv som det universelle forsøg på at beskære statens udgifter. Angreb på arbejde, levestandard, sundhed og uddannelse påvirker arbejderklassen generelt, men har de mest forfærdelige følger for kvinder, der finder sig selv i bunden af udnyttelseskæden, i de værste jobs, med mindst beskyttelse og sikkerhed. Derudover er kvinder udsat for dobbelt undertrykkelse. De undertrykkes som medlemmer af arbejderklassen og også som kvinder. Den eneste løsning på kvindernes problemer er at kæmpe for at omstyrte kapitalismen og erstatte det med et socialisme, et system der kan garantere ægte frihed for både mænd og kvinder – frihed til at udvikle sig selv personligt og intellektuelt.

Samtidig med at man må være bevidst om, at kun et socialistisk samfund endeligt kan udrydde de lidelser, dette samfund påfører både mænd og kvinder, må vi også kæmpe så meget som muligt imod tilbagestående og reaktionære holdninger. Især indenfor arbejderbevægelsen fordi det skader enheden mellem arbejdende mænd og kvinder, og dermed udskyder frigørelsen af arbejderklassen. Socialister må kæmpe for en ægte arbejdermoral, der behandler alle arbejdere, kvindelige og mandlige, sorte og hvide som ligeværdige og brødre og søstre, forenet i kampen mod kapitalen.

Kvinder i kamp

Efterhånden som kvinderne er kommet ud på arbejdsmarkedet, er de også i højere grad blevet involveret i faglig aktivitet og faglige kampe. En af problemerne har været den specielle form for ansættelse,

som mange kvinder har været i, hvor de har været offentligt ansat i servicesektoren. En del af disse jobs er såkaldte "omsorgsjob", såsom lærere, pædagoger, sygeplejersker o.l. og disse blev i lang tid blev fremstillet som et "kald" for kvinden. En strejke indenfor denne sektor rammer i høj grad "uskyldige", børn, syge og ældre, som kvinderne jo er ansat til at tage sig af. Medierne har blæst strejker i denne sektor op som omsorgssvigt. Dette har været en medvirkende årsag til, at kvinder i mindre grad end mændene har strejket. Men i takt med kapitalismens krise og nedskæringerne på den offentlige sektor er arbejdsforholdene i denne sektor i høj grad gjort sammenlignelig med resten af arbejdsmarkedet, og de ansatte i denne sektor opfatter også mere og mere sig selv som værende i samme båd, som alle andre der arbejder. Den seneste periode har budt på utallige strejker indenfor denne sektor, både for bedre arbejdsvilkår men også imod forringelser af børnenes, de syges og de ældres forhold. Disse kampe har vist kvindernes mod og beslutsomhed i kamp. Men også indenfor disse sektorer er der gennem årtier blevet opbygget et bureaukrati indenfor fagbevægelsen, der som indenfor alle andre fag, gang på gang står i vejen for kampen for bedre vilkår. Men kampene har fået mange kvinder til også at indse behovet for kamp, og har gjort dem til en del af arbejderklassen. Socialisters opgave må i denne forbindelse være at forbinde de offentligt ansattes kamp, med de privat ansattes kamp, i kampen for en ordentlig velfærd, en velfærd som hele arbejderklassen har betalt for.

Det er nødvendigt at møde arbejderklassens kvinder, hvor de er. Det er ikke bare på arbejdspladserne, fordi mange kvinder med magt er ekskluderet fra arbejdsmarkedet. Mange kvinder kan inddrages i kampen mod kapitalisme på andre spørgsmål, dårlige boliger, de høje leveomkostninger, høje huslejer osv.

Overordnet set er det essentielt, at når der er en strejke på en mandedomineret arbejdsplads at konerne til de strejkende involveres. De kan udgøre en kolossal reserve af styrke, men dette overses ofte af de mandlige arbejdere. Under den engelske minearbejderstrejke i 1984-85 organiserede de strejkendes koner "støttekomiteer", linket til fagforeningerne og strejkekomiteerne. De spillede på den måde en uvurderlig rolle i strejken, og på samme tid lærte de meget hurtigt. Når først kvinder bliver aktive i kamp, ændres deres verdenssyn hurtigt. Selv kvinder, der tidligere var politisk tilbagestående, konservative eller religiøse, kan hurtigt udvikle en revolutionær bevidsthed, især hvor marxistiske tendenser er tilstede for at forklare tingenes sammenhæng for dem.

Under sådanne forhold må man være forberedte på at tage initiativet til at hjælpe med til at involvere kvinder. Selvfølgelig skal dette gøres i tæt kontakt med fagforeninger og strejkekomiteer og ikke som noget i modsætning til den officielle bevægelse, som sekterne og anarkisterne altid forsøger at gøre. Sådanne midlertidige

komiteer kan ikke have en uafhængig betydning, og vil begynde at dø hen, når bevægelsen ender. Forsøg på at opretholde dem med kunstige midler betyder, at de vil have en tendens til at blive bureaukratiseret og monopoliseret af ikke-repræsentative elementer, småborgerlige, sekterikere osv. så de er blevet til en forhindring, når bevægelsen starter op igen. Formålet med at deltage i sådanne komiteer er ikke at vende dem mod fagforeningerne, men at sikre at kvinderne bliver aktive i arbejderorganisationerne og at ændre disse. I stigende grad efterhånden som produktionens natur ændres og den gamle sværindustri giver plads til mere moderne produktionsmetoder baseret på informationsteknologi, bliver kvinder en mere afgørende del af arbejdsstyrken og i stigende grad flertallet.

Hvor om alting er, kan frigørelsen af kvinder kun opnås ved frigørelsen af arbejderklassen som et hele: "samtidig med, at en forbedring af partiarbejdet blandt de kvindelige arbejdere er en presserende opgave for kommunistpartierne både i vest og øst, pointerer den tredje kongres i den Kommunistiske Internationale samtidig overfor arbejderkvinder i hele verden, at deres frigørelse fra århundrede af slaveri, mangel på rettigheder og ulighed kun er mulig gennem kommunismens sejr. Og at den borgerlige kvindebevægelse er fuldstændig ude af stand til at garantere kvinder det samme som kommunismen. Så længe som kapitalens magt og den private ejendomsret eksisterer, kan kvindens frihed fra afhængighed af hendes mand ikke gå længere end retten til at disponere over hendes egen ejendom og hendes egen løn og bestemme hendes børns fremtid på lige vilkår som hendes mand" (Teser, resolutioner og Manifest fra de første fire kongresser af Tredje Internationale, side 214-15).

Familien og kommunismen

Fra den tidlige begyndelse af marxismen har spørgsmålet om kvindens frigørelse optaget en central placering.

Oprindelsen af kvindernes slaveri, som Engels senere forklarede, skal findes i den private ejendomsret, og vil først endeligt forsvinde med den radikale udryddelse af privat ejendomsret til produktionsmidlerne og arbejdsdelingen. I Familiens oprindelse, skriver Engels:

"Vi så hvordan menneskelig arbejdskraft blev i stand til, på et relativt tidligt stadie af udviklingen af produktionen, at producere betydeligt mere, end hvad der var brug for til producentens opretholdelse, og hvordan det på dette stadie i hovedsagen faldt sammen med den første opkomst af arbejdsdeling og udvekslingen mellem individer. Nu var man ikke langt fra at opdage den store "sandhed", at mennesket også kunne være en vare, at arbejdskraft kunne udveksles og kunne udnyttes ved at gøre manden til slave. Mennesket var først lige begyndt at udveksle ting, da de selv begyndte at blive udvekslet. Det aktive blev et passiv, hvad enten mennesket ville det eller ej." (F. Engels, "Familien, staten og privatejendom-

mens oprindelse")

Relationen mellem mænd og kvinder under kapitalismen er forvrænget og inhuman, fordi systemet med universel vareproduktion reducerer mennesket til et tingsligt niveau. Ikke bare relationer mellem kønnene men generelt alle sociale relationer har tendens til at blive dehumaniseret og fremmedgjort gennem unaturlige relationer, som Marx og Engels beskrev som "cash nexus" (penge forbindelser). Dette er et unaturligt samfund domineret af unaturlige relationer. Er det noget under, at folk i stigende grad ophører med at opføre sig og tænke som mennesker og bliver i stand til at opføre sig som monstre i nogle tilfælde? Forældre begynder at opfatte deres børn som deres private ejendom. Mænd opfatter deres koner på samme måde. Under det nådesløse pres af at leve i en "markedsøkonomi", hvor penge er Gud, ændres og forejres relationer væk fra al genkendelighed.

Hvis vi skal behandle spørgsmålet om kvindens slaveri seriøst, er det ikke nok bare at behandle de mest åbenlyse manifestationer på dette. Selvfølgelig er det, som beskrevet ovenfor, nødvendigt at kæmpe imod alle former for diskrimination og ulighed. Men indtil hovedårsagen til undertrykkelsen af kvinder fjernes, vil problemets essens ikke blive overvundet. Kvinder vil først blive frie, når mænd er frie. Det betyder, når mennesket begynder at leve et i sandhed menneskeligt liv.

Den kommunistiske Internationales program for overgangen til socialisme forestillede sig: "kommunale spisesteder, vaskerier, reparations butikker, institutioner for social velfærd, kommune-huse osv., der transformerede hverdagslivet ad nye kommunistiske linier og littede kvinden for problemerne i overgangsperioden. Sådanne sociale institutioner vil hjælpe med til at frigøre kvindens hverdagsliv, ved at ændre hjemmets og familiens slave til et frit medlem af arbejderklassen, klassen som er sin egen chef og skaberen af nye former for liv." (teser, resolutioner og manifest fra de første fire kongresser af en Tredje Internationale, side 220). Men under de åbenlyst tilbagestående forhold og fattigdom i Rusland efter 1917, kunne disse ideer ikke fuldstændigt realiseres. Som Trotsky forklarer:

"Man kan ikke "forbyde" familien; man må erstatte den. Den faktiske frigørelse af kvinden er ikke mulig på basis af et "generelt ønske". (Trotsky, Kvinden og familien, side 62).

Familien kan lige så lidt forbydes som staten. Den gradvise forsvinden af begge i overgangen til et klasseløst samfund afhænger af ændringen af massernes materielle eksistens forhold, og derfor ændrer den måde folk tænker på og relaterer sig til hinanden over tid. Efterhånden som al materiel mangel afskaffes og et højt kulturelt niveau opnås, vil de gamle vaner og slavepsykologien blive ændret og med det også forholdet mellem mænd og kvinder. Men det er en forudsætning for dette, at vilkårene for livet ændres. En reduktion af